

Nekaj delikatnih vprašanj

Danes je nemogoče govoriti o višji in nižji kulturi, saj ni nikjer nobene organizacije ali avtoritete, ki bi si upala ločiti zrno od plevela.

Konec poletja oziroma na začetku jeseni sta se istočasno zgodila dva dogodka, ki sta povezana z umetniško skupino *Neue slowenische Kunst* (*Laibach, Irwin, Gledališče sester Scipion Nasice*): v Križankah so uprizorili glasbeno-gledališko-filmski spektakel *Alamut*, nekaj dni pred tem pa je naredil samomor eden od najvplivnejših članov te skupine, slikar **Roman Uranjek**. Skupina se je uveljavila v času, ko se je svojemu kulturnopolitičnemu vrhuncu bližala *Nova revija*. Škandal s plakatom za jugoslovanski dan mladosti je izbruhnil približno ob istem času kot 57. številka s podnaslovom *Prispevki za slovenski nacionalni program*. [Ob trideseti obletnici razvpitega plakata je Delo \(17. marca 2017\) objavilo članek Jele Krečič:](#)

Novi kolektivizem (NK), oblikovalska podskupina Neue Slowenische Kunst (NSK), v kateri so delovali **Dejan Knez, Miran Mohar, Roman Uranjek** in **Darko Pokorn**, je na natečaj prijavila črno-sivi (metalni) plakat s podobo

mišičastega mladeniča, ki herojsko vzdiguje roki, opremljeni s simboli SFRJ. Takrat je bilo manj znano, da plakat zvesto posnema motiv nacistične slike *Tretji Reich Richarda Kleina*, le da so tu nacistični simboli zamenjani za jugoslovanske in slovenske. Plakat je izbrala slovenska komisija, kasneje pa je blagoslov dobil tudi na zvezni ravni.

Dimitrij Rupel FOTO: Jože Suhadolnik/Delo

Omenjeni in druge nastope NSK je takrat *Nova revija* – zaradi mnogih skupnih točk – komentirala s simpatijo. Oboji smo protestirali proti jugoslovanskemu komunističnemu sistemu, NSK pa je šla tako daleč, da ga je primerjala z nacizmom. Piscu teh vrstic je skupina nekoč, ko je bil član vlade, podarila tudi maketo svojega potnega lista, ki je bil precej podoben uradnemu potnemu listu, le da je bil – če se prav spominjam – zelene barve. Glavne osebe NSK so (bile) akademsko izobražene in v umetniškem svetu razgledane osebe. Da je tako, je potrdila tudi nedavna predstava *Alamut*. Zato je slovensko kulturno javnost (ki jo bom poskušal podrobneje označiti v nadaljevanju) prav pretresla novica o Uranjekovi smrti, naravnost šokirani pa smo bili, ko smo izvedeli za domnevno slikarjevo povezavo z nečednostmi okrog nekakšne nevladne, vendar od

vlade financirane organizacije *Foto-pub*, in okrog **Dušana Smodeja**, ki je bil povezan z literarnim portalom *Kulturnik* in je celo pripravljajal intervju z ministrico **Asto Vrečko**.

Kako je mogoče, da se legitimne in kakovostne kulturne ustanove ter celo ministrica za kulturo povezujejo s pojavi, ki kljub uradni podpori po vsem videzu ne zaslužijo oznake kulturnih projektov, še več, kompromitirajo kulturo in vsebujejo vse mogoče nezakonitosti od poniževanja žensk do uživanja prepovedanih drog?

Kot poročajo mediji, je 20. avgusta 2022 Roman Uranjek naredil samomor. Po smrti so mu začeli pripisovati sodelovanje s posamezniki iz družčine, ki je pripravljala prireditve v ljubljanskem *Fotopubu*, na primer z Dušanom Smodejem. Temu človeku je nacionalna televizija oziroma četrtkova *Tarča* omogočila nekakšen zvezdniški nastop, v katerem je bagateliziral »performanse« (menda orgije?) v ljubljanskem *Fotopubu*, »nevladni organizaciji«, ki je zadnja leta prejemale znatna sredstva od *Ministrstva za kulturo RS*. Mediji in posamezne »žrtve« pripovedujejo, da so se v *Fotopubu* dogajala posilstva s pomočjo mamila GHB.

Ob vseh teh nespodobnih in žalostnih dogodkih oziroma škandalih se postavlja bistveno vprašanje, kaj vse se na Slovenskem in seveda ne le pri nas imenuje kultura oziroma umetnost. V omenjeni televizijski oddaji smo slišali, da za umetnost in za umetnike veljajo druga pravila kot za druge ljudi oziroma pojave; da gre za »nekonvencionalno« dogajanje in ravnanje, za ustvarjalne, eksperimentalne kršitve običajnih pravil in tako dalje. Ponekod naj bi bili popustljivi do dejanj na robu zakonitosti, vendar večinoma obsojajo dejanja, ki »gredo čez rob«. Slišimo in beremo, da morajo umetniki – ne glede na vsa ta eksperimentalna in obrobna dejanja – spoštovati zakone, človekove pravice in tako dalje.

Umetniška odkritja so podvržena enakim pravilom kot akademska ali znanstvena odkritja, tako imenovane inovacije in patenti. Bistvena značilnost umetniških in znanstvenih del je izvirnost, ki je zaščitena s tako imenovanimi avtorskimi pravicami. Na prvi pogled očitno (grobno in enostavno) posnemanje umetniških ali znanstvenih odkritij se imenuje

plagiat, bolj previdno posnemanje pa običajno imenujemo *epigonstvo*. Kolektivno ustvarjanje oziroma zagovarjanje podobnih ali enakih idej imenujemo *gibanja* ali *šole*. Umetnostna gibanja ali šole, kot so bili romantika, realizem, nadrealizem, simbolizem, impresionizem, ekspresionizem, dadaizem ... se pogosto razglašajo *post festum*, voditelji takšnih demonstracij pa so umetnostni zgodovinarji. Od znanstvenikov in umetnikov – razen če so genialni – pričakujemo, da so večči svoje obrti, zato se morajo učiti, hoditi v šolo, na univerzo, se udeleževati različnih preskusov in tako dalje. Šole (učitelji, mojstri, fakultete, univerze, akademije ...) s svojim znanjem in zgledi pogosto vplivajo na generacije ali skupine študentov, da pride do oblikovanja skupnih, podobnih ali enakih podlag njihovega ustvarjanja oziroma raziskovanja. Slikarske, literarne, gledališke, filmske, glasbene, filozofske, psihološke ali na primer ekonomske šole se pogosto imenujejo po profesorjih in šolah, kjer so se umetniki ali znanstveniki učili. Tako poznamo *ljubljske Plečnikovo arhitekturno, Jakčevo grafično* ali *Žižkovo filozofsko šolo; zagrebško šolo, avstrijsko (Hayekovo) ekonomsko šolo, keynesijansko šolo, (Morgenthauovo) realistično šolo, lisenkizem, ždanovščino, darvinizem, frankfurtsko marksistično šolo ...* poleg teh pa na primer *Pirjevčevo šolo* ali *Pitamičevo šolo*. Neke vrste šola je tudi umetniško gibanje, ki mu je pripadal tudi Roman Uranjek in ki ga poznamo po imenih *Irwin, Laibach* in *Neue slowenische Kunst*.

Skoraj samoumevno je in nihče ne dvomi o tem, da morajo znanstveniki in drugi ustvarjalci, da bi bili lahko izvirni, poznati dediščino in zakladnico svoje »obrta«. Da bi jim zaupali in jih spoštovali, morajo dokazovati znanje o področju, na katerem delujejo in na katerem hočejo ustvariti nekaj izvirnega.

V Sovjetski zvezi, pri nas pa v obdobju po drugi svetovni vojni, se je razširila miselnost, da umetnost ne sme biti rezervirana za akademske elite, ampak da pripada delavskemu razredu in diletantom. V sedemdesetih letih se je v Sloveniji – v bližini političnih oziroma ideoloških avtorjev, kot so bili **Boris Majer, Franc Šali, Franc Šetinc** ali **Jože Volfand** – razvila povsem nova, v bistvu protišolska in protiumetniška šola, ki je

nastopala z geslom *Vsi smo ustvarjalci* in *Vsi smo umetniki*. Slovenski komunisti so tako po socialističnem realizmu postavili nove temelje protiintelektualni in protiumetniški brezobzirnosti, ki se je pozneje naselila v različnih »nevladnih« organizacijah in ki je sčasoma prevzela in razvrednotila številne nekoč ugledne kulturne oziroma umetniške ustanove.

Nekoč so komunistični veljaki očitali intelektualcem, da jih preprosti ljudje ne razumejo in ne upoštevajo, torej bi bilo potrebno nerazumljive (»hermetične«) umetnine odriniti iz središča kulturnega življenja, jih prenehati financirati z »družbenim« denarjem; vanj pa pripustiti ljudske, amaterske skupine in umetnine. Namesto elitne naj bi zavladala množična kultura. Od življenja oddaljena kultura, če je že ni mogoče prepovedati (kar se je sicer redno dogajalo), naj se vzdržuje sama, saj gre za zasebne reči, ki delovnega ljudstva ne zanimajo.

Danes je nemogoče govoriti o višji in nižji kulturi, saj ni nikjer nobene organizacije ali avtoritete, ki bi si upala – zaradi grožnje, da počne cenzuro – ločiti zrno od plevela. Pač pa so se brezmejno razmnožile različne nevladne organizacije, ki jih državna blagajna vzdržuje iz preprostih razlogov: ali so ji politično koristne ali se boji očitkov o nekulturnosti in cenzuri. Kaj vse danes prejema družbeno podporo in se predstavlja kot kultura, je nemogoče naštet. Na tej točki bi se najbrž morala začeti resna razprava. Izvirni pojavi, ki se včasih imenujejo »inštalacije« ali »performansi«, kljub temu da so nedostopni širšemu občinstvu, seveda zaslužijo vso pozornost; pogosto pa so s takšnimi naslovi – zaradi pomanjkanja avtoritet, kritiškega znanja ali poguma – okrašene enodnevnice ali – kot to imenujejo umetnostni zgodovinarji – zasebne mitologije, celo plagiati in epigonski produkti.

Zadnje čase se sprašujemo, zakaj imajo knjige – pa tudi časniki – vse manj bralcev. Morda bi si morali to vprašanje postaviti tisti, ki pišemo: morda to, kar pišemo, za bralce ni dovolj privlačno, splošno razpoloženje v družbi (in politiki) pa ne dovoljuje, da bi bralci prišli na dan s svojimi besedami.

Dimitrij Rupel, literarni zgodovinar, publicist in nekdanji zunanji minister.

Prispevek je mnenje avtorja in ne izraža nujno stališč uredništva.